

ВІДОБРАЖЕННЯ МІФОЛОГІЧНИХ І ЛІТЕРАТУРНИХ СЮЖЕТІВ У ДАВНЬОГРЕЦЬКОМУ ВАЗОПИСІ

REPRESENTATION OF MYTHOLOGICAL AND LITERARY PLOTS IN ANCIENT GREEK VASE PAINTING

Голубішко І.Ю.,

orcid.org/0000-0003-0722-1482

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри германських мов і зарубіжної літератури

Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

У статті розглянуто репрезентативність античної кераміки як засобу відображення античних міфологічних і літературних джерел. Представлено сюжети вазопису, що відображають зміст згаданих творів; підкреслено те, що вазопис певною мірою є єдиним доказом існування античної міфології, оскільки письмові джерела не могли існувати через відсутність писемності на час їх виникнення.

Бібліографія питання включає праці О.О. Білецького, статті Н.В. Корольової та ін., О.О. Вар'ян. Серед зарубіжних досліджень виділяємо праці М. Робертсон [6], Г. Хедріна [7]. Більшість з них присвячена видовому аналізу кераміки та проблемі її атрибуції. Сюжети, пов'язані з міфологічно-літературною і соціальною складовою, безпосередньо не висвітлювались. У статті аналізуються розписи ваз з музейних колекцій (Берліна, Мюнхена тощо) та опублікованих досліджень.

Метою, викладеною у статті, є репрезентація античного вазового розпису в дослідженні міфів і літературних джерел; розгляд впливу соціального устрою Давньої Греції на літературу і відображення подібних сюжетів на вазах.

Тематика розписів, які стосуються міфологічних сюжетів, надзвичайно різноманітна. В першу чергу це стосується Богів, їхніх пригод і подвигів. Майже всі сюжети містять в собі помсту, боротьбу за першість, що мають досить жорстокий характер. Знайшло своє місце і відображення гендерної нерівності: можна сказати, що жінка, наприклад, в Аттиці, є чимось «іншим». Її не сприймають як рівну чоловікові. Це яскраво видно на деяких вазах.

Вивчення вазопису стародавньої Греції надзвичайно важливе для розуміння культури античного світу. Крім художньої цінності, судини, прикрашені розписом і малюнками найрізноманітнішого змісту, несуть у собі чимало цінної інформації про світогляд людей тієї далекої епохи. Дане дослідження надзвичайно перспективне. Цікаво буде дослідити інші давньогрецькі міфологічні і літературні сюжети, що стали предметом зображення на вазах як чорнофігурних, так і червонофігурних.

Ключові слова: міфологія, давньогрецька література, вазопис, поетика, «іншість», гендерність.

The article studies the representativeness of ancient ceramics as a means of displaying ancient mythological and literary heritage. The subjects of the vase painting, which reflect the content of the mentioned above works, are presented in a unique way; it is emphasized that vase painting is respectfully the only proof of the existence of ancient mythology, since written sources could not exist due to the lack of writing at the time when vases were made.

The bibliography of the studied problem includes the works by O.O. Biletskyi, articles by N.V. Korolev, O.O. Varyan. Among the foreign studies, we highlight the works by M. Robertson [6], G. Hedrin [7]. Most of the studies are devoted to the type analysis of ceramics and the problem of its attribution. Plots, which are related to the mythological, literary and social component, were not directly covered. The article analyzes vase paintings from museum collections (Berlin, Munich, etc.) and published results of the studies.

The purpose of the article is to outline the representation of ancient vase painting in the study of myths and literary sources; to consider the influence of the social system of Ancient Greece on literature and the depiction of similar subjects on vases.

The topics of vase painting, which relate to mythological subjects, are extremely diverse. First of all, the topics are about Gods, their adventures and deeds. Almost all plots contain revenge, a struggle for supremacy, which are in terms quite brutal. The reflection of gender inequality also found its place: it can be said that a woman, for example, in Attica, is something "other". She is not perceived as equal to a man. This is clearly visible on some vases.

The study of vase painting of ancient Greece is absolutely important for understanding the culture of the ancient world. In addition to the artistic value, the vessels, decorated with paintings and drawings of the most diverse content, carry a lot of valuable information about people of that distant era. This study is quite promising. It will be interesting to research other ancient Greek mythological and literary subjects that became the subject of images on both black-figure and red-figure vases.

Key words: mythology, ancient Greek literature, vase painting, poetics, "otherness", gender.

Постановка проблеми і завдань. Давньогрецька міфологія – це народна творчість, фолклор, який породив і живив літературу. У Давній Греції міф був надзвичайно різноманіт-

ним, а оскільки релігія в Елладі мала антропоморфічний характер, міфологія постійно надихала митців – поетів, художників, скульпторів тощо. Це не часто спостерігається в мистецтві

інших античних народів. Адже їхня релігія була більш втаємниченою, слугувала інтересам жерців, щоби можна було керувати народом (Індія, Єгипет, Фінікія та ін.). Більше того, давньогрецький міф розвивався разом з літературою. Цікаву думку з цього приводу висловив О. Білецький: «Міфологічний переказ не був канонізований, не перетворювався на «святе письмо». Про ту саму подію з життя богів і шанованих героїв існували часто різноманітні оповідання, якими поети користувалися на свій розсуд, іноді безборонно змінюючи їх» [2].

Аналіз досліджень. Бібліографія питання включає праці О.О. Білецького, статті Н.В. Корольової та ін., О.О. Вар'ян, котрий розглядає сюжети давньогрецького вазопису у дослідженні концепції «ідеального громадянина». Серед зарубіжних пошуковців назвемо Я. Парандовського, Р. Менара, дослідження яких стосуються власне історії міфології і деякою мірою відображення міфів у пам'ятках культури і мистецтва, що дійшли до нашого часу; праці М. Робертсон, Г. Хедріна, більшість з них присвячена видовому аналізу кераміки та проблемі її атрибуції». Сюжети, пов'язані з міфологічно-літературною і соціальною складовою, безпосередньо не висвітлювались. У статті аналізуються розписи ваз з музейних колекцій (Берліна, Мюнхена тощо) та опублікованих досліджень.

Метою, викладеного далі, є репрезентація античного вазового розпису в дослідженні міфів і літературних джерел; розгляд впливу соціального устрою Давньої Греції на літературу та їх відображення на вазах.

Виклад основного матеріалу. Крім художньої цінності, судини, прикрашені розписом і малюнками найрізноманітнішого змісту, несуть у собі чимало цінної інформації про світогляд людей тієї далекої епохи: мотивами розпису керамічних виробів могли бути побутові сцени, зображення рослин і тварин, зовсім не пов'язані з міфологічними персоналіями і сюжетами. Але вазопис об'єднує ці два тематичні напрями, демонструючи, що «сцени, представлені на вазах, дозволяють судити про сприйняття навколишньої дійсності стародавніми греками, оскільки досить часто ці картини являли собою уривки з міфологічних історій» [7]. До прикладу, на одній з ваз (так званій вазі Архемира) зображено історію заснування Немейських ігор, які проводились під час поховань, аби уславити Богів покійного. Композиційно малюнок поділений на дві частини. Нижня зображає прощання з Архемиром, вбитого драконом. Дитина лежить на поховальному

ліжку, жінка в сльозах прикрашає його миртовим вінком. Інша – тримає в нього над головою парасольку. Вчитель з лірою і палицею в руках, що є символами, які характеризують його обов'язки, теж дивиться на мертву дитину. Під ліжком стоїть висока ваза, призначена для очищення душі. Взагалі Немейські ігри, як і Олімпійські, «також були присвячені Зевсу (другі за значенням), їх проводили через кожні два роки в Немейській долині Арголіди; нагородою був вінок з петрушки» [6, с. 228].

Слід підкреслити, що тема смерті, вбивства, помсти були популярними в митців, мабуть тому, що посідали дуже важливе місце в житті давніх греків. Вазопис передає жахливі вбивства. Клітемнестра разом з коханцем Егісфом жорстоко зарубує Агамемнона. Вона мстилася чоловікові через ревності й за те, що той приніс у жертву власну доньку заради прихильності богів у Троянській війні. Їй невідомо, що Іфігенія залишилася живою. Інший приклад – вбивство власних синів Медесю, котра намагалася таким чином помститися Ясону за зраду.

Тому цілком зрозуміло, чому з такою пошаною ставилися давні до царства Аїда (Плутона). Всім відомі зображення пантеону богів на горі Олімп, де вони веселі, живуть розвагами і пригодами. А ось у царство Аїда спускаємося не дуже часто. Можливо, це певною мірою прототип Пекла, але завдяки малюнкам на античних вазах так воно не сприймається. На одному з малюнків «Царство Аїда» перераховані «мешканці» царства: в центрі у своєму палаці (побудованому подібно земному) бачимо Аїда і Персефону – володарів підземного царства, судді, фурії, триголовий Цербер, прокляті, серед яких Тантал, Сізіф та ін. Тантал розташований праворуч внизу, його можна впізнати по фрігійському одягу, а Сізіф зображений ліворуч у момент, коли він з напругою котить уламок скелі на вершину гори. У центрі нижньої частини зображення бачимо Геракла, котрий за допомогою Меркурія уводить триголового пса Цербера.

Ще одна тема – боротьба за першість в усіх її проявах. Як підкреслював О. Вар'ян, «змагальність пронизувала всі сфери життєдіяльності греків, що знаходило прояв у численних спортивних, музичних, театральних змаганнях. Цінним призом за перемогу в змаганнях були амфори, які відтворювали сюжет змагання. На Панафінейських амфорах з одного боку зображували богиню Афину, з іншого – сцени змагань» [3, с. 245]. Тому не випадково дуже популярними на малюнках грецьких ваз були подвиги Геракла і події Троянської війни. Наприклад, Геракл і Алкіоней,

вони стали персонажами чорнофігурної судини. У грецькій міфології Алкіоней один з гігантів, син Геї та Урана. Його сила була така велика, що він знищив відразу дванадцять колісниць і дванадцять воїнів, але його переміг Геракл. Малюнок на вазі, виконаний в архаїчному стилі, зображує переможеного у запеклому зіткненні Алкіоней, який впав, намагаючись доторкнутися рукою до рідної землі, щоби повернути собі втрачені сили, адже поки він стояв на рідній землі, його ніхто не міг подолати. Геракл за допомогою Афіни завдав йому дотягнутися до жаданої допомоги землі, і гігант загинув. Це один з варіантів міфу, що знайшов відображення на вазі. Є й інші. Наприклад, «Алкіоней (дав.-гр. Ἀλκυονεύς) – гігант, що намагався вбити Геракла, скинувши на нього скелю. Геракл ударом палиці відкинув скелю на Алкіоней і вбив його (варіант: Алкіоней був непереможний, бо стояв на рідній землі; тільки витіснивши гіганта з неї, Геракл подолав його); за іншою версією міфа, Геракл убив Алкіоней за те, що він повстав проти богів [1]. бунтаря.

Яскравим прикладом гендерної несправедливості, ставлення до жінки як до чогось «іншого» є соціальна несправедливість Давньої Греції, що знайшло відображення у міфології і літературі, стало сюжетами для вазопису. Розглянемо це питання.

Як відомо, історія античних літератур – це історія літератур античного суспільства, що охоплює приблизно 1200 років. єдиною постійною перешкодою для громадянства, а отже, і повних політичних та громадянських прав, у Стародавніх Афінах була стать. Жодна жінка ніколи не набувала громадянства в Атиці (на відміну від римлянок або жінок етрусок), і тому жінки були принципово і на практиці виключені з давньоафінської демократії. Дівчата у батьківській родині майже не отримували освіти. Матір мала навчити доньку ткацького ремесла, ведіння господарства тощо. В Афінах жінка була абсолютно безправна – все, що вона приносила у дім чоловіка, вже не було її власністю. Важливу роль відігравав релігійний чинник і у виникненні специфічних форм і методів соціального виховання жінок. Їх у грецькому суспільстві виділялось декілька категорій: вільні громадянки, наложниці (звичай рабині) і гетери (куди можна зарахувати жінок-куртизанок усіх розрядів, у тому числі танцівниць і аутрийд). Савлення вільного чоловіка-громадянина Еллади до жінки повністю характеризує вислів Демосфена: «Нам дані гетери для задоволення, наложниці для повсякденних нужд, дружини, щоб давати нам законних дітей і вести господарство».

Цікавою в цьому сенсі є розмова двох жінок в одному з творів Теокрита:

«Горго: Невимірною ж іще путь: далеченько ти маєш домівку...

Праксіноя: Все ж оце дурень отой: на краю майже цілого світу

Лігво, – не дим уподобав: сусідками нам щоб не жити...

Вигадав, ворог, мені навпоперек, завжди такий він» [4, с. 103].

Таким чином, зрозуміло, що афінська жінка у соціальному плані була майже безправною, тому, як приклад, до нас не дійшло імен афінських поетес, хоча, безумовно, вони були.

Безумовно, вази зберігли для нас деякі моменти життя жінки у Давній Атиці. Наприклад, для жінки надзвичайно важливою подією було весілля. Ці сцени на декількох вазах стосуються одруження Фетіди і Пелея. Слід підкреслити, що зазвичай батьками героїв були чоловіки-боги і смертні жінки. У даному випадку все навпаки. Фетіда – у грецькій міфології nereїда. Її руки домагалися Зевс і Посейдон. Але на Олімпі пішли чутки, що син Фетіди стане сильнішим за батька і скине його з трону, nereїду віддали за фесалійського царя Пелея. Але Ахілл народився. Цікаво, що головну роль на весіллі вже відіграє Пелей, саме він зустрічає і пригощає вином гостей. Цікавою в цьому плані є ще одна ваза. Сюжетно вона складається з двох частин: у верхній відбувається весілля, а у нижній показане майбутнє нареченої – замкненість на жіночій половині будинку, відсутність права голосу, заняття прядінням і ткацтвом. І так кожного дня.

Інколи це уміння допомагало все ж таки жінці захистити себе. З відомих нам історій Троянського циклу – це історія Пенелопи. Вона і її майстерність постає у центрі декількох ваз. Так, на одній з них зображені Пенелопа і Телемах на фоні дуже красивого поховального полотна, присвяченого свекру, який помер. На другій вазі зовсім інша картина. Вона відображає кораблі, на одному з яких повертається до дому Одісей. У будинку бешкетують бажуючі одружитися з Пенелопою, щоб стати володарем земель Одісея, оскільки ніхто, крім неї, не вірить у його повернення. Думкою самої жінки, зрозуміло, ніхто не цікавився. Вона вигадала історію, що вибере одного з них, коли закінчить ткати. Але щоночі розпускала полотно і починала знову.

Ще один момент: поведінка чоловіків-переможців у містах, захоплених ними. Це була звичайна справа – насилля, перетворення вільної жінки на рабину, грабїж тощо. Подібні вчинки

переможців сприймалися нормально і ніхто нікого за це не карав. Виключенням можна вважати згвалтування Аяксом Кассандри, яка трималася за фігуру Афіні. Тільки це не врятувало її. Але Аякс був покараний, єдиний з ахейців. Дівчина стала полонянкою Агамемнона, і загинула від рук Клітемнестри.

Отже, за жінку все вирішував чоловік. Якщо маленька дівчинка (зазвичай сирота) мала землі або інші статки, доля епіклери, так їх називали, вирішувалась просто – її віддавали заміж. Є свідоцтва, що вони могли бути ще зовсім маленькими, наприклад, років шести.

Боги і наближені до них зображуються на барельєфах, монетах, прикрасах (камнях, наприклад), античних медалях, скульптурах або етрусських дзеркалах («Зважування долі») величними, далекими від занять простих людей. Адже вони вирішують людську долю, встановлюючи закони буття, втручаються у дії і вчинки смертних. Але багато з філософів не згодні з думкою щодо все-

ладності богів. І можливо, саме ці судження, що заперечують їхню всемогутність, породили один з «веселих» і незвичних сюжетів на вазі – «Боги, що ловлять рибу». Це Посейдон (Нептун) зі своїм тризубом, Гермес (Меркурій) з кадуцеєм і Геракл (Геркулес) у левовій шкірі через плече. Адже зазвичай олімпійці не займаються справами простих людей. Занадто вони далекі від їхніх проблем.

Висновки. Вивчення вазопису стародавньої Греції надзвичайно важливе для розуміння культури античного світу. Крім художньої цінності, судини, прикрашені розписом і малюнками найрізноманітнішого змісту, несуть у собі чимало цінної інформації про світогляд людей тієї далекої епохи.

Дане дослідження надзвичайно перспективне. Цікаво буде дослідити інші давньогрецькі міфологічні і літературні сюжети, що стали предметом зображення на вазах як чорнофігурних, так і червонофігурних.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Алкіоней. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D0%BB%D0%BA%D1%96%D0%BE%D0%BD%D0%B5%D0%B9> (дата звернення 18.06.2024)
2. Білецький О.І. Античні літератури. URL: <https://osvita.ua/school/literature/b/66477/> (дата звернення 12.02.2024)
3. Вар'ян О. О. Використання сюжетів давньогрецького вазопису у дослідженні концепції «ідеального громадянина». *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*, 2013, вип. XXXV. Запоріжжя : ЗНУ, 2013. С. 244–247.
4. Мегела І.П. Елліністична поезія. Антологія. Київ : Видавець Карпенко В.М., 2007. 380 с.
5. Палатинська антологія. *Енциклопедичний словник класичних мов* / Л. Л. Звонська, Н. В. Корольова, О. В. Лазер-Паньків та ін. ; за ред. Л. Л. Звонської. 2-ге вид. випр. і допов. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2017. С. 367–368.
6. Парандовський Я. Міфологія. Київ : Молодь. 1977. 232 с.
7. Сюжети малюнків. URL: <https://publish.com.ua/nashi-dni/vidi-vazopisu-starodavnoji-gretsiji.html#siuzhety-maliunkiv> (дата звернення 09.02.2024)
8. Hedreen Guy M. Silens in Attic Black-Figure Vase-Painting: Myth and Performance. Ann Arbor : University of Michigan Press, 1992. 219 p.
9. Robertson M. Attic Red-Figure Vase-Painters. *The Journal of Hellenic Studies*. 1965. Vol. 85. Pp. 90–101.